

GERMÁNSKA NA KRUHU TOČENÁ KERAMIKA – SIVÝ DRSNÝ RIAD

Príspevok k preberaniu rímskej technológie¹

Vladimír Varsík

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2020.67.12>

Keywords: Slovakia, Roman period, Germani, wheel-made pottery

Germanic wheel-made pottery from Cífer-Pác – coarse grey ware. A contribution to adoption of Roman technology

In the Late Roman period, the Suebi north of the Danube adopted the wheel-making technology for pottery production under influence of the nearby Roman world. This Germanic wheel-made pottery consists of two groups – tableware with smooth surface and pottery with coarse (grainy) surface. Archaeological research views the second group with serious contradictions, mainly reliable distinction of the local production from Roman pottery products. The article attempts to present the standpoint to the problem from the archaeological point of view and on the basis of presentation of the rich collection of this pottery from Cífer-Pác.

ÚVOD

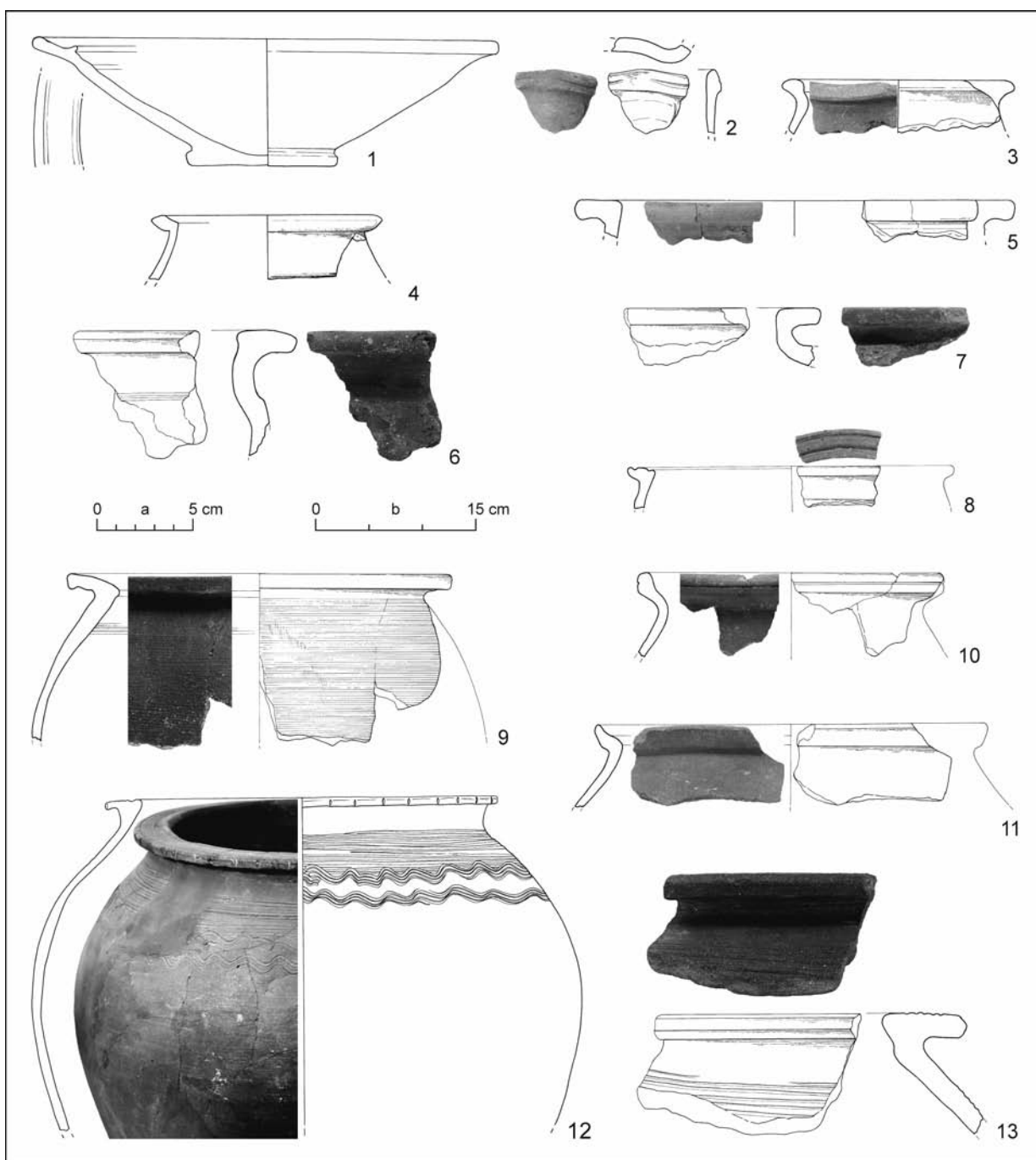
Počas celej doby rímskej sa v nálezových súboroch zo svébskych sídlisk, severne od stredného Dunaja, vyskytuje vedľa seba keramika formovaná voľne v ruke spolu s keramikou zhotovenou na hrnčiarskom kruhu. V staršej dobe rímskej je situácia pomerne jednoduchá. Ručne formovaný riad má domáci germánsky pôvod, kým na kruhu točené nádoby pochádzajú z rímsko-provinciálnych dielní južne od Dunaja. V mladšej dobe rímskej, po polovici 3. a potom najmä v 4. storočí, si aj germánski hrnčiari osvojili technológiu práce s kruhom, čím sa určenie proveniencie jednotlivých nádob komplikuje. V rámci domácej na kruhu točenej keramiky možno v zásade odlíšiť dve technologické skupiny. Okrem funkčného poslania konkrétnych nádob očividným rozlišovacím znakom týchto skupín je úprava povrchu, podľa ktorého sa zvyknú označovať ako hrnčiarsky riad s hladkým povrchom a hrnčiarsky riad s drsným (zrnitým) povrchom. Obe skupiny boli vypaľované v peciach s redukčnou atmosférou, a preto majú väčšinou sivé až sivočierne sfarbenie.

Hladký riad predstavuje hrnčiarsku produkciu s charakteristickými znakmi. Tie ho pomerne spoľahlivo, až na málo výnimiek², odlišujú od súdobej rímskej keramiky. Povrch nádob nebol len hladký, ale niekedy aj leštený, avšak nie celoplošne (ako niektoré ručne formované nádoby), ale len v horizontálnych pásoch. Funkčne je zastúpená keramika, ktorá slúžila pri stolovaní: plytké a hlboké misky, vazy, poháre/šálky, zriedkavejšie pokrievky a celkom výnimočne hrnce či dokonca zásobnice. Na susednej Morave sú takéto nádoby označované pojmom „jiříkovická keramika“ podľa významnej hrnčiarskej v Jiříkovičiach, kde sa vyskytovali v desiatkach až stovkách kusov priamo vo výrobni (Peškař 1988, 113–130).

Vzhľadom na vysokú podobnosť keramiky s drsným povrchom z oboch uvedených okruhov, rímsko-provinciálneho a domáceho germánskeho, prináša odlišenie proveniencie len na základe vizuálneho makroskopického posúdenia viacerých problémov. Autor na ne narazil pri hodnotení keramických súborov

¹ Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 1/0243/17 „Kelti, Rimania a Germáni. Vidiecke osady a sídla elity“.

² V prípadoch, keď sa germánsky hrnčiari snažili imitovať rímske tvary, napríklad populárne sivé prstencové misky s výrazným okrajovým prstencom.

Obr. 1. Čífer-Pác. Sivá drsná keramika rímskeho pôvodu. Mierka: a – 1–11, 13; b – 12.

z Čífera-Pácu. Bolo to práve toto nálezisko, ktoré problematiku domáceho drsného riadu v slovenskej odbornej literatúre prvýkrát vážne nastolilo. V roku 1975 preskúmal T. Kolník dve hrnčiarske pece. V ich zásype, ale predovšetkým priamo na ich hlinených roštach, ležali veľké fragmenty na kruhu zhotovených zásobníc s drsným povrchom. V ročenke AVANS vtedy autor výskumu napísal: „Predstavujú keramiku, o ktorej sme donedávna nevedeli, či bola vyrobená v domácom prostredí, alebo importovaná z provincií“ (Kolínik 1976, 135). Ukazuje sa, že na kruhu točený riad so zrnitým povrchom tvoril pevnú súčasť výrobného programu domácich hrnčiarov v 4. storočí. Potvrdzujú to aj výrobky z obsahu hrnčiarskych pecí v Skalici (Turčan 2006, 433–435). Len na základe keramiky z doposiaľ známych pecí na Slovensku by sa dokonca mohlo zdať, že na kruhu točená keramika s drsným povrchom prevažovala v produkcii domácich dielní nad hladkým hlineným riadom. Táto výpoveď však môže byť skresľujúca, pretože spoľahlivo

nedokážeme posúdiť, ako sa nádoby do pecí dostali, čomu slúžili a prečo tam boli ponechané. Treba dodať, že v peciach z Cífera-Pácu sa vyskytli aj fragmenty nádob, ktoré určite nie sú miestnou ani domácou produkciou (napríklad zlomok glazovanej trecej misky). Domácu keramiku s drsným povrchom, jej tvarové spektrum, určenie proveniencie a datovanie vníma ako aktuálny problém aj celkom súčasné bádanie. Vyplýva to z prednedávnom publikovaného hodnotenia hrnčiarskeho súboru z panského sídla zo 4. storočia v Bratislave-Podunajských Biskupiciach (*Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019, 297, 298*). Keďže sme donedávna takéto nádoby pokladali za rímske výrobky, preceňoval sa význam a dosah neskorootrického keramického importu na územie západného Slovenska (napr. *Varsík 2005, 284, obr. 5*). Niektoré staršie názory bude potrebné v tomto zmysle preformulovať. Otázky spojené s neskororímskou keramikou nemožno spoľahlivo vyriešiť bez pomoci prírodovedných analýz. Platí to predovšetkým pre určenie proveniencie (rímsky verus barbarický výrobok). Preto sa o to s konečnou platnosťou nemôže pokúšať ani predložený príspevok. V Cíferi-Páci bol súbor neskorootrického drsného riadu nezvyklo široký. Preskúmané hrnčiarske pece oprávňujú predpokladať, že práve v hospodárskom zázemí kvádského veľmožského sídla ho miestni hrnčiari aj produkovali. Pokúsime sa tento riad predstaviť a zaujať stanovisko k niektorým otázkam z čisto archeologického pohľadu. Na úvod ešte dodajme, že domáca produkcia keramických nádob s drsným povrchom, bezpochyby inšpirovaná rímskym prostredím, nie je len kvád-ským špecifikom, ale objavuje sa aj v susedných oblastiach germánskeho alebo sarmatského barbarika (napr. *Istvánovits/Kulcsár/Mérai 2011, 355–369*).

Pri neskorootrických nádobách z kategórie úžitkovej keramiky sivej až sivočiernej farby, zhotovenej z hliny s prímiesou piesku a s drsným zrnitým povrchom, sme teda postavení pred neľahkú úlohu. Je to domáci alebo rímsky výrobok? Nasledujúce riadky krátko charakterizujú nádoby zo sídliskových objektov panského sídla v Cíferi-Páci. Všetky tieto keramické súbory sú datované do 4. storočia, s hornou hranicou na prelome 4. a 5. storočia.

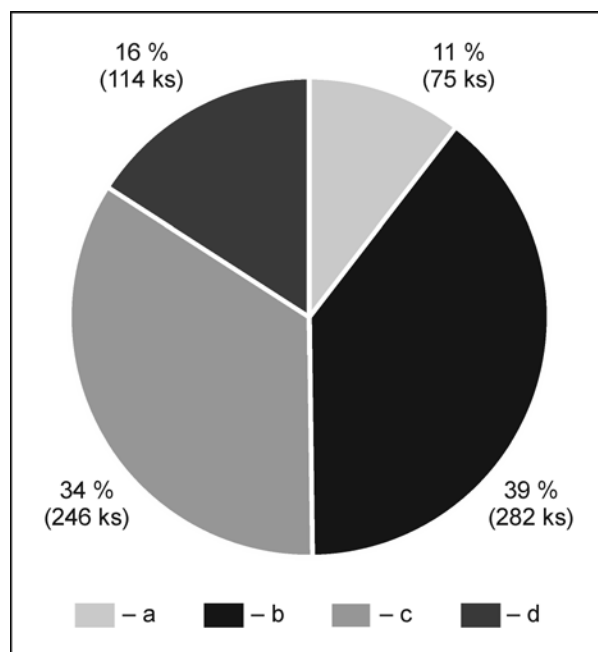

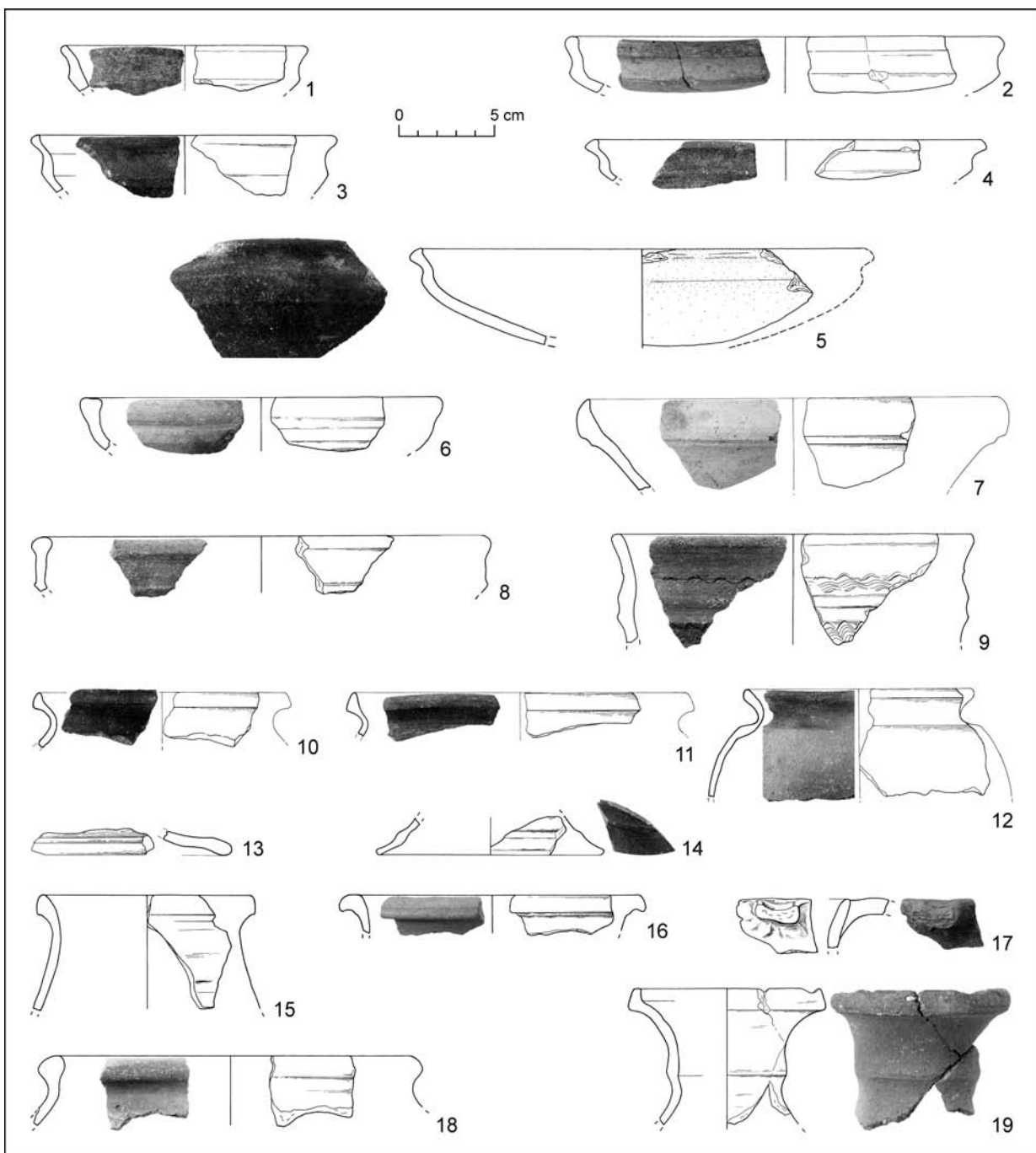
Diagram 1. Cífer-Pác. Zloženie keramiky v sídliskových objektoch zo 4. storočia. Celkom 717 ks. Legenda: a – rímska keramika; b – germánska voľne v ruke formovaná keramika; c – germánska na kruhu zhotovená keramika, hladká; d – germánska na kruhu zhotovená keramika, drsná.

K rímskemu pôvodu sa možno prikloniť pri nádobách, ktoré spracovaním hliny, farbou a predovšetkým tvarom nadväzujú na staršie provinciálne hrnčiarske produkty. K nim patrí napríklad misa s golierom (obr. 1: 1), kanvica s členeným okrajom (obr. 1: 2), džbány/hrnce so šošovkovite zhrubnutým ústím (obr. 1: 3, 4), ďalej hrnce/misy s horizontálne rozšíreným (obr. 1: 5–8) alebo von vyhnutým a prežliabnutým okrajom (obr. 1: 9–11), ale aj niektoré zásobnice s výrazným horizontálnym okrajom (obr. 1: 12, 13).³

Kolekcia sivých, redukčne vypálených nádob so zrnitým povrchom je však v Cíferi-Páci oveľa početnejšia. Celkovo sa pomocou okrajových fragmentov v nálezovom prostredí zo 4. storočia podarilo identifikovať 717 nádob.⁴ Z toho 642 nádob (90 %) bolo germánskej keramiky. Základné zloženie tohto súboru je vyjadrené na diagrame 1. Predmetom nasledujúcich úvah je 114 nádob (16 % z celého komplexu) z kategórie domácej na kruhu zhotovenej keramiky s drsným (zrnitým) povrchom. Ako už bolo uvedené, bez pomoci prírodovedných analýz nemôže nastať istota pri proveniencii každého jednotlivého exempláru, väčšinou však predpokladám domácu a vo viacerých prípadoch aj miestnu výrobu.

³ Obsiahlejšia argumentácia aj s uvedením patričných analógií z rímskeho prostredia je súčasťou pripravovanej monografie (*Varsík/Kolník, v príprave*).

⁴ Teda 717 okrajových zlomkov bolo možné zaradiť do niektorých z základných funkčných kategórií nádob v zmysle šálka/pohár, misa, váza, hrniec, pokrievka, zásobnica a pod. Podrobnejší komentár je súčasťou pripravovanej publikácie o tejto významnej neskorootrickej lokalite (*Varsík/Kolník, v príprave*).

Obr. 2. Cífer-Pác. Sivá na kruhu točená keramika s drsným povrchom domáceho pôvodu. 1–8 – nízke misy; 9 – hlboká misa; 10–12 – vázy; 13, 14 – pokrievky; 15–19 – džbány/kanvice.

Argumenty v prospech domáceho pôvodu sú predovšetkým:

1. opakovaný výskyt veľkých fragmentov istého tvaru v hrnčiarskych peciach,
2. očividná tvarová a výzdobná podobnosť s nádobami z kategórie hladkého na kruhu točeného riadu germánskej výroby. Problém určenia proveniencie prehľbuje skutočnosť, že domáci hrnčiari nevytvorili len vlastné tvarové spektrum, ale inšpirovali sa rímskymi nádobami, ktorých tvar imitovali.

Nízke misy

Nízke misy sú v sivom drsnom riade v Cíferi-Páci zastúpené 12 nádobami (diagram 2).⁵ Najpočetnejšie (5 ks) sú exempláre so zalomeným telom a jednoduchým von vyhnutým alebo/a prežliabnutým ústím (obr. 2: 1–5). Ich tvar zodpovedá veľmi početným miskám s hladkým povrchom, len s rozdielom, že hrnčiar tentoraz nádoby formoval z hliny s prímесou piesku. V tomto prípade netreba pochybovať o domácom pôvode. Ďalšie misky reagujú na rímske predlohy a možno ich pokladať za imitáciu dvoch rôznych variantov rímskych prstencovým mís (obr. 2: 7, 8). Tvar s výrazným okrajovým prstencom (obr. 2: 7) poznáme aj v rímskych „origináloch“ z viacerých kvádskejších sídlisk (napr. *Varsik 2011*, 201, obr. 106: 15, 16), vrátane Cífera-Pácu.

Hlboké misy

Oproti početným hlbokým misám s hladkým povrchom sa vyskytol len jeden drsný exemplár (obr. 2: 9). S domácou na kruhu točenou produkciou ho okrem tvaru spája charakteristické horizontálne členenie s hrebeňovanou vlnovkou. Ani v tomto prípade nie je dôvod pochybovať o domácom pôvode.

Vázy

Horné časti tenkostenných nádob s precízne vypracovaným okrajom a prežliabnutým ústím (obr. 2: 10–12) možno označiť ako vázy. Nádoby majú verné analógie medzi domácim hladkým riadom, čo je v súlade s domnienkou o germánskom pôvode. Pomerne objemné vázy sa používali ako urny v poslednej etape pochovávaní na kvádskejších žiarových nekropolách. Príklady na západnom Slovensku nájdeme v Očkove (*Kolník 1956*, 270, tab. II) alebo v Čiernom Brode (*Kolník 1975*, 359–361, obr. 14: 1–3). Niektoré z urien by sme v našom typologickom triedení mohli zaradiť aj medzi hrnce (pozri nižšie).

Pokrievky

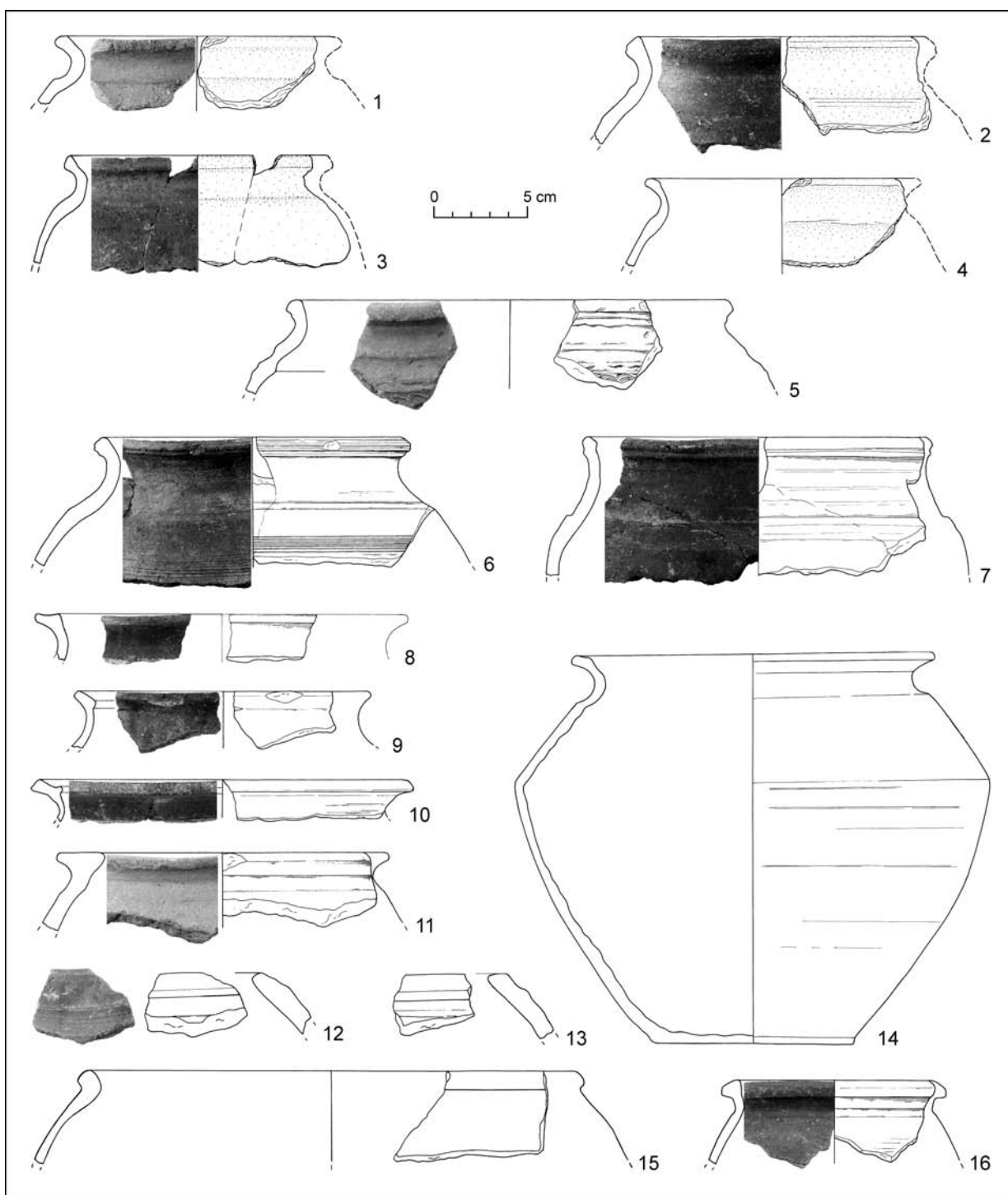
Vyskytli sa len dve pokrievky s jednoduchým zaobleným okrajom (obr. 2: 13, 14), ich proveniencia je otázná. Podobné pokrievky sa bežne vyskytujú v Panónii (*Petžnek 1998*, 263–269, tab. 5: 25–28). Na okrajoch germánskych hrncov a váz sa opakovane objavujú prežliabnuté falce (obr. 3: 3, 14), ktoré sú dokladom používania pokrievok aj v domácom prostredí.

Džbány/kanvice

Džbány/kanvice sa v 4. storočí tiež dostali do repertoára germánskych hrnčiarov, ktorí tvar prevzali z rímsko-provinciálneho prostredia. Dva fragmenty predstavujú jednoduchý variant s von vyhnutým okrajom a s nasadeným uchom (len jeden je zobrazený; obr. 2: 17). Početné fragmenty odlomených úch z rôznych kontextov v Cíferi-Páci dokladajú pomerne široké používanie džbánov a kanvíc. Z okrajových zlomkov by sa miestny pôvod mohol predpokladať pri džbánoch s kužeľovitým hrdlom, aký sa vyskytol priamo v hrnčiarskej peci 81 (obr. 2: 15)⁶. Domáca proveniencia sa zdá byť pravdepodobná aj pri džbáne s úzkym lievikovitým hrdlom a prežliabnutým ústím (obr. 2: 19). Podobne tvarované ústie majú džbány z Oberleiserbergu, kde sú uvádzané ako domáce imitácie provinciálno-rímskych foriem (*Stuppner 2011*, 328, 329, obr. 8: 1, 2). Naš exemplár má aj horizontálne členené hrdlo, čo je znak všeobecne charakteristický

⁵ Všetky nižšie uvádzané počty sa vzťahujú len na nádoby, resp. ich fragmenty, nájdené v zásypoch zahĺbených archeologických objektov zo 4. stor. (zemnice, jamy, studne, pece a pod.). Početná kolekcia keramických úlomkov z pre-miešanej a pri poľnohospodárskych prácach opakovane narušovanej sídliskovej vrstvy nie je v štatistickom hodnotení zohľadnená.

⁶ Opäť tu ale treba zdôrazniť skutočnosť, že poloha v peci ešte nemusí zaručovať miestnu produkciu. V zásype peci sa našli aj nádoby, ktoré istotne nie sú domácimi produktmi (fragment glazovaného mortária). V nálezových súboroch z hrnčiarnie v Cíferi-Páci frekventujú domáce hrnčiarske produkty častejšie než v iných areáloch.

Obr. 3. Cífer-Pác. Sivá na kruhu točená keramika s drsným povrchom domáceho pôvodu, hrnce.

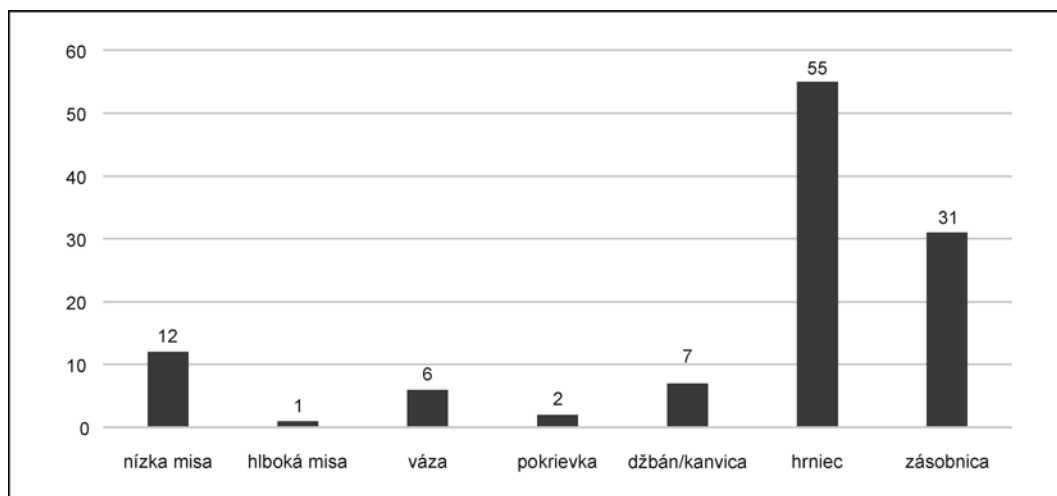

Diagram 2. Cífer-Pác. Zloženie na kruhu točenej germánskej keramiky s drsným povrchom v sídliskových objektoch zo 4. storočia.

pre germánsku na kruhu točenú keramiku a objavuje sa aj na džbánoch z Jíříkovíc (Peškař 1988, 126, obr. 13: 8, 9). V prípade nádob so širokým hrdlom (obr. 2: 16, 18) sa zdá byť pravdepodobnejšie, že pochádzajú z džbánov než z hrncov.

Hrnce

Hrnce predstavujú najpočetnejšiu skupinu nádob v kategórii sivého riadu so zrnitým povrchom (55 kusov z počtu 114 nádob, t. j. 48 %; diagram 2). Väčšinou sú to esovite profilované, len niekedy bikónické (napr. obr. 3: 14) nádoby. Von vyhnutý okraj býva jednoduchý, zaoblený (obr. 3: 1, 2, 6, 7) alebo prežliabnutý kvôli nasadeniu pokrievky (obr. 3: 3, 14). Posledné menované exempláre pripomínajú vyššie opísané vázy (obr. 2: 10–12). Vonkajšie ústie môže byť členené horizontálnymi ryhami (obr. 3: 6, 7). Veľmi charakteristické je odsadenie hrdla (obr. 3: 1–7, 14), ktoré sme poznali na vázach a objaví sa ešte aj na zásobniciach. Povrch býva niekedy zdobený horizontálnym hrebeňovaním (obr. 3: 6), jednoduchou alebo hrebeňovanou (obr. 3: 5) vlnovkou. Osobitnú skupinu predstavujú hrnce, ktorým hrnčiar formovacou pomôckou starostlivo upravil ústie (obr. 3: 8–10). Opakovane sa vyskytli aj hrnce s trojuholníkovým (obr. 3: 16) a s horizontálne rozšíreným okrajom (obr. 3: 11). V prostredí na kruhu točenej keramiky neobvykle pôsobia hlboké hrnce s výrazne dovnútra zatiahnutým okrajom. Ústie môže byť lištovite zhrubnuté (obr. 3: 15). Podobnú nádobu zo 4. storočia v Bratislave-Dúbravke pokladá K. Elschek (2017, obr. 33: 5; tab. 38: 4) za rímsku. Ďalšie, takmer guľovité exempláre majú ústie jednoducho zrezané (obr. 3: 12, 13). Tvar zrejme vychádza z domácich ručne formovaných nádob. Zaujímavá je skutočnosť, že sa našli len v hrnčiarskych peciach 81 a 108.

Na kruhu točené drsné hrnce s jednoduchým von vyhnutým (obr. 3: 1–7) alebo zložitejšie formovaným hraneným okrajom (obr. 3: 8–10, 14) sa vyskytujú na svébskych sídliskách, ktorých vývoj presahuje horizont doby rímskej a pokračuje až do počiatkov doby sťahovania národov, teda do prvých desaťročí 5. storočia. Na západnom Slovensku sú dobrými príkladmi osady v Nitre-Párovských Hájoch (Pieta/Ruttkay 1997, 148, obr. 6: 16; 8: 11–14, 17) a v Štúrove (Beljak/Kolník 2008, 78, 80, obr. 5: 12, 13; 7: 4, 6; 8: 6–9). Najmä na nádobách zo Štúrova sa objavuje aj charakteristické odsadenie hrdla. V tamjšom prostredí sa môžu stretať s keramikou s vlešťovanou výzdobou. Na druhej strane sa takéto na kruhu točené hrnce ešte v zásade nevyskytujú v Bratislave-Dúbravke⁷ a na súdobých sídliskách (ide o tzv. zlechovský horizont alebo piaty horizont v ponímaní V. Varsika 2011, 199–204), a to aj napriek tomu, že ich pokladáme za súčasné s rezidenciou v Cíferi-Páci. Zdá sa teda, že v Cíferi-Páci výskyt tohto hrnčiarskeho riadu akoby „predbehol“ vývoj, čo by sa mohlo vysvetliť prítomnosťou hrnčiarskej dielne v spojení s miestnym špecifickým sociálnym prostredím. Domáci sivý riad so zrnitým povrchom je v porovnaní s našim súborom

⁷ Odhliadnuc od niekoľkých solitérnych kusov, ktoré sa ale pokladajú za rímske (Elschek 2017, 94, obr. 33: 5, 6, 10).

v záverečných horizontoch doby rímskej slabo zastúpený aj na susednej Morave (*Vachútová* 2011, 313). V Jiříkoviciach túto technologickú skupinu reprezentuje len niekoľko zásobníc (*Peškař* 1988, 116, 126). Jeho obľuba sa na Morave zvýšila tiež až neskôr, v počiatočných fázach doby sťahovania národov.

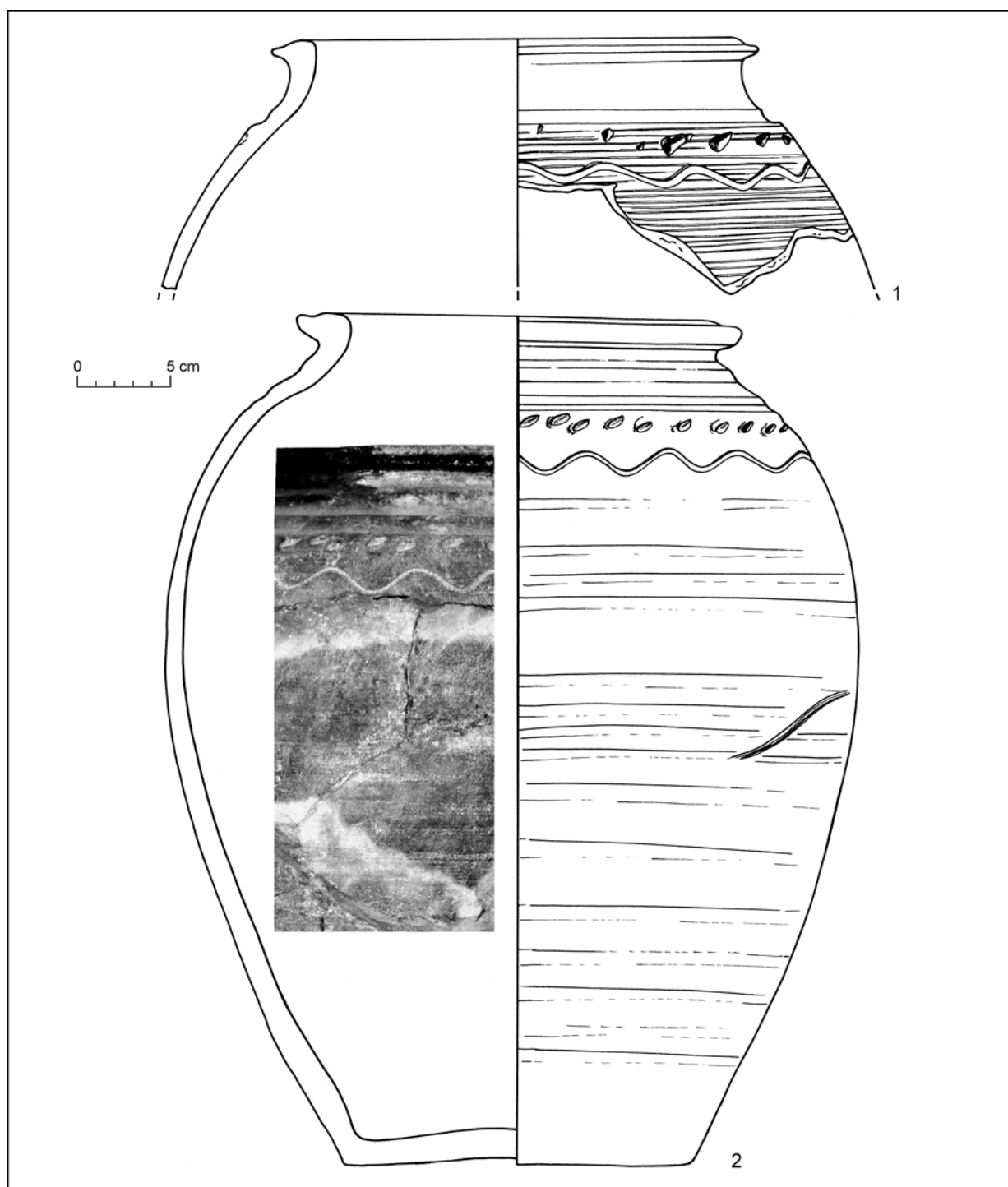
S podobnými nádobami sa stretneme vo funkcii urien v najmladších etapách pochovávaní kvádskych žiarových pohrebísk, vo funerálnom prostredí sa označujú ako vázy. Na viacerých nechýba charakteristické odsadenie hrdla, napr. v Očkove (*Kolník* 1956, 270, tab. II: 1–4) alebo v Čiernom Brode (*Kolník* 1975, 359, obr. 14: 2). Výskyt tohto typu hrncov potom pokračuje aj v nasledujúcom období. Svedčia o tom už zmienené nádoby z Nitry-Párovských Hájov a zo Štúrova. Je zaujímavé, že charakteristická domáca keramika s hladkým povrchom sa v desaťročiach nastupujúceho 5. storočia na západnom Slovensku pomerne rýchlo vytrácala. Sivý zrnitý riad (predovšetkým hrnce a misy) sa početne vyskytoval v nálezových súboroch z osád, teraz už aj bez väzieb na starší vývoj. Ako príklady uveďme Lužianky (*Novotný* 1984, 114–116, tab. III; IV), Vinodol (*Ruttkay/Ruttkayová* 2013, 259, obr. 4–6) alebo nálezy zo sídliskovej jamy 8 v Cíferi-Páci “Za kostolom” (na protíľahlom brehu potoka Gidra, asi 800 metrov severne od panskej rezidencie, *Cheben/Ruttkay* 1997, 90, obr. 5). Tieto súbory sa zvyknú datovať až do pokročilého 5. storočia. Podobná situácia je na susednej Morave. Drsná úžitková keramika (predovšetkým hrnce) sa tam početnejšie objavila až v nálezových súboroch, ktoré J. Tejral zaradil do tretieho horizontu včasnej doby sťahovania národov, teda do časového úseku okolo polovice 5. storočia, resp. do druhej až tretej štvrtiny 5. storočia (*Tejral* 1990, 35, 36, 39). Charakteristickým príkladom sú nádoby s drsným povrchom z Veľkých Němcíc (*Peškař* 1983, obr. 5) a novšie z Rajhradic (tam aj v kontexte s hrnčiarskou pecou, *Přichystal/Vachútová* 2007, 313). Mladšie chronologické postavenie týchto moravských súborov podčiarkuje spoločný výskyt s keramikou s vlešťovanou výzdobou typu Murga.

Význam sivej úžitkovej keramiky v neskororímskom období narastá aj na náleziskách južne od Dunaja. Napríklad v Tokode sa s jej výrobou a používaním počíta v dlhom časovom úseku od stredu 4. až po druhú polovicu 5. storočia (*Lányi* 1981, 73–87, sivé hrnce sú na obr. 1: 1–9; 2: 1–7). Dunaj ako rímska hraničná línia stráca význam a kultúrne rozdiely sa stierajú. V maďarskej literatúre sa príbuzné nádoby označujú aj ako hrnce typu Leányfalu, podľa valentiniánovského burgusu, kde boli v poslednej tretine 4. storočia a na prelome k 5. storočiu tiež vyrábané v celých sériách (*Ottományi* 1991, 92, tab. 28–34, typ 36–75; 2015, 701, 702, obr. 3: 6, 7, 9; por. aj *Horváth* 2011, 623, 624, obr. 11). V malom neskorooantickom kasteli Visegrád-Gizellamajor, ktorý bol postavený za Constantia II. a pretrval až po 30. roky 5. storočia, sa tieto charakteristické hrnce prvýkrát vyskytli v tzv. nálezovej skupine 2 spolu s konštantínovskými a valentiniánovskými mincami. V tejto skupine ešte nebola prítomná keramika s vlešťovanou výzdobou (*Ottományi* 2015, 693, obr. 3: 9). V nasledujúcom období sa potom oba typy keramiky stretávali v rovnakých vrstvách (*Ottományi* 2015, 701, 702).

Zásobnice

Zásobnice (31 ks, 27 %) zaujímajú v nálezových súboroch z Cífera-Pácu druhé miesto v kategórii sivého drsného riadu (diagram 2). Veľké zlomky rekonštruovateľných zásobníc sa objavili predovšetkým na roštoch hrnčiarskych pecí, čo podporuje domnienku ich miestnej produkcie, a to aj napriek tomu, že ich sotva môžeme pokladať za pozostatok posledného (nevydareného) výpalu. Nádoby sa síce zachovali vo veľkých fragmentoch, ale neboli úplne kompletne. Rôzne možnosti vzniku keramických súborov v priestoroch hrnčiarskych pecí opisuje T. Kolon. Veľké kusy hrubostenných nádob (zásobníc) mohli napríklad slúžiť ako pomocný materiál pri výpale keramiky (na podopretie alebo oddelenie vypaľovaných nádob, utesnenie otvorov alebo prieduchov a pod., *Horňák/Hrnčiarik/Kolon* 2019, 297, 298). Hoci ich väčšinou pokladáme za produkty miestnych hrnčiarov, otázkou zostáva, či sa mohli vypaľovať priamo v odkrytých peciach. Priemer dvoch zachovaných roštov (pece/objekty 81 a 108) dosahoval 130 a 110–120 cm. Rekonštruovaná zásobnica z objektu 81 (obr. 4: 2) dosahovala maximálny priemer 37 cm, a teda aj na hlinenom rošte menšej z pecí by sa dalo vedľa seba postaviť sedem takýchto nádob. Najväčšia zásobnica s odhadovaným maximálnym priemerom aspoň 70 cm (obr. 5: 8) by sa v peci musela vypaľovať sama alebo v kombinácii s menšími nádobami. Rozmery nádob teda nevyučujú výpal v miestnej hrnčiarni.

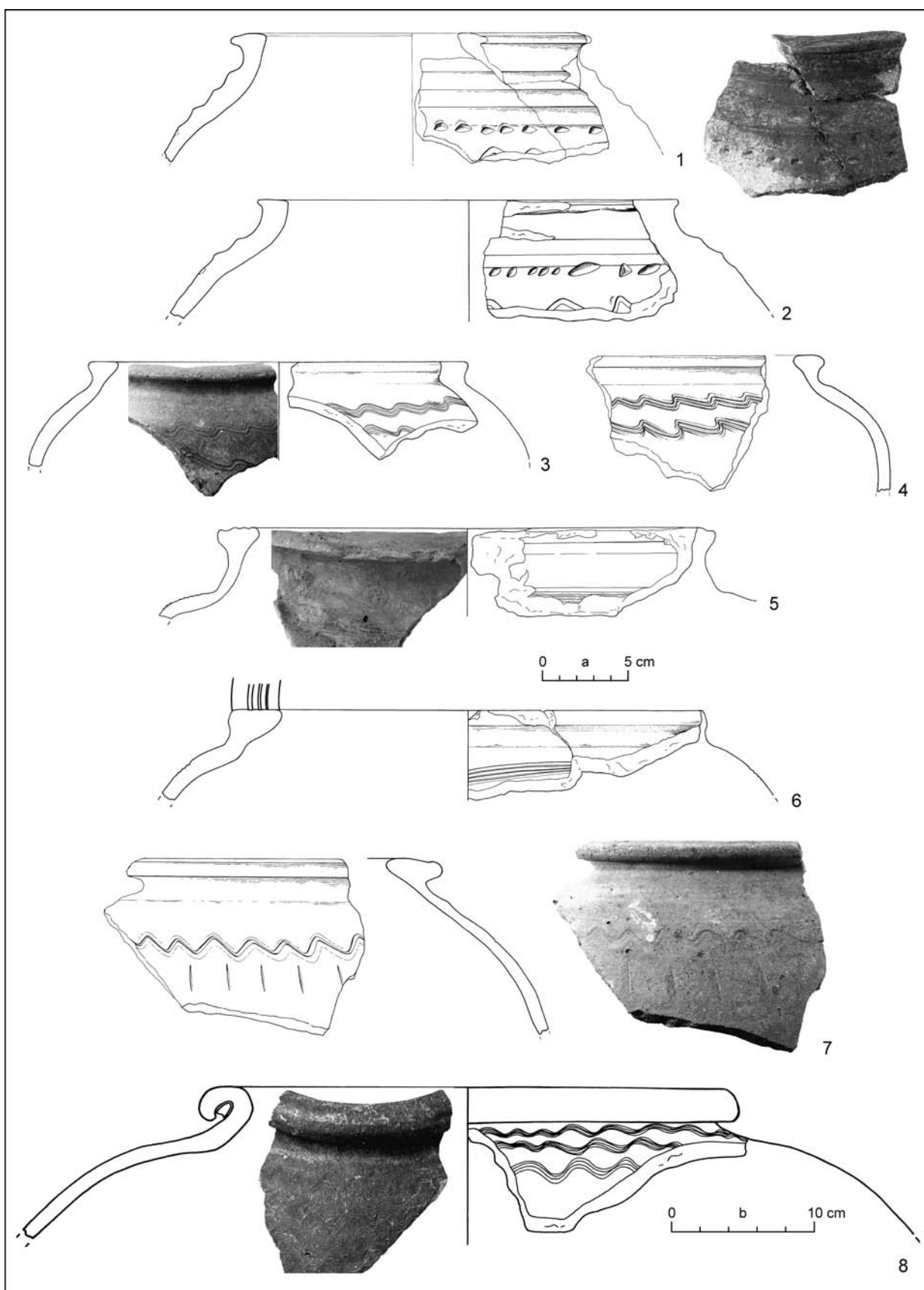
Zdá sa, že predpoklad produkcie objemných zásobníc v domácich dielňach potvrdzujú ďalšie exempláre nájdené v hrnčiarskych peciach zo Skalice (*Turčan* 2006, 435, obr. 2). Išlo o pomerne veľké fragmenty, z ktorých sa dali rekonštruovať profily celých nádob. Opäť to ale neboli kompletne nádoby. Fragmenty sivých mís ale aj hrncov a zásobníc, tentoraz však viac fragmentarizovaných, sa našli vo

Obr. 4. Cífer-Pác. Sivá na kruhu točená keramika s drsným povrchom domáceho pôvodu, zásobnice.

vnútri hrnčiarskych pecí v Nitre-Chrenovej (Březinová 2006; Chropovský/Fusek 1988, 150–152, obr. 11: 13–17). Rozmerné zásobnice s drsným povrchom produkovali aj hrnčiari z moravských Jiříkovic. Tam plnili len vedľajšiu úlohu popri masovo produkovaných miskách s hladkým povrchom (Peškař 1988, 126, obr. 14; Tejral 1985, 118).

Pre Cífer-Pác sú charakteristické zásobnice (obr. 4: 1, 2; 5: 1, 2), ktoré majú smerom von vytiahnutý „zobákovitý“ okraj. Na mierne odsadených pleciach sa nachádza skupina horizontálnych žliabkov. Smerom nadol potom pokračuje rad vrypov a rytá vlnovka. Povrch nádob môže byť horizontálne

Obr. 5. Cífer-Pác. Sivá na kruhu točená keramika s drsným povrchom domáceho pôvodu, zásobnice. Mierka: a – 1–7; b – 8.

hrebeňovaný. Stopy po vytáčení je vidieť zvnútra v hornej partii nádob. Sodná časť, pokiaľ sa to dalo vizuálne pozorovať, bola formovaná voľne v ruke. Okrem veľkých fragmentov z hrnčiarskych pecí (obr. 4: 1, 2; 5: 1, 2) sa menšie okrajové zlomky našli v ďalších jamách a zemniciach zo 4. storočia a opakovane v sídliskovej vrstve. Spoločný „rukopis“ čitateľný na týchto nádobách je hádam ďalším argumentom pre ich pôvod v miestnej hrnčiarni. Príbuzné zásobnice sa niekedy objavujú na iných svébských sídliskách. Na nádobe zo zemnice 125/92 v Bratislave-Dúbravke je síce okraj stvárnený odlišne (nie je „zobákovitý“ ale skôr plochý), v partii pod ním je ale podobné radenie výzdobných prvkov, skupina horizontálnych žliabkov, rad vrypov a rytá vlnovka (Elschek 2017, 93, obr. 34: 11; tab. 77: 21). Aspoň dve veľmi podobné (ale opäť nie identické) zásobnice pochádzajú aj zo Štúrova, kde sa s ich výskytom počíta v závere doby rímskej, v stupni C3 (Beljak/Kolník 2008, 80, obr. 6: 7; 12: 2).

Druhý typ predstavujú subtilnejšie nádoby s plochým okrajom (skôr trojuholníkovým a nie širokým horizontálnym ako nasledujúci typ). Pod ľahko odsadeným hrdlom (bez žliabkov) sa objavuje hrebeňovaná vlnovka (obr. 5: 3, 4) alebo horizontálne hrebeňovanie.

Nádoby s výrazne rozšíreným horizontálnym okrajom predstavujú tretiu početnú skupinu zásobníc. Bez pomoci prírodovedných analýz nedokážeme určiť ich pôvod. Niektoré exempláre boli zaradené medzi rímske tvary (obr. 1: 12, 13), ďalšie uvádzame na tomto mieste (obr. 5: 5–7). S predchádzajúcimi nádobami majú spoločné odsadenie hrdla a vryp, hrebeňované línie alebo vlnovku na pleciah. Fragmenty zásobníc podobné druhému a tretiemu typu sa vyskytli v zemniciach pri neskoroantickom veľmožskom dvorci v Bratislave-Podunajských Biskupiciach. Autori taktiež poukazujú na problémy odlišenia domácich a rímskych výrobkov (Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019, 297, tab. 3: 11; 13: 4).

Solitérne pôsobí masívny fragment zásobnice s výrazne prehnutým okrajom z hrnčiarskej pece 108 (obr. 5: 8). Pre jej domácu produkciu sa prihováraajú podobné nádoby nájdené v hrnčiarskej peci v Skalici v slovenskom Pomoraví (Turčan 2006, obr. 2: 1, 2, 5, 7). Horná časť masívnej zásobnice s výrazne prehnutým okrajom sa našla aj v jednej zemnici pri sídle v Bratislave-Podunajských Biskupiciach, kde sa pokladá za výrobok skôr germánskej proveniencie (Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019, 297, tab. 12: 4).

ZÁVER

V krátkom príspevku bola predstavená neskoroantická sivá keramika s drsným povrchom z Cífer-Pácu. V porovnaní s inými kvádskymi sídliskami zo 4. storočia je jej výskyt pomerne početný (diagram 1), čo pravdepodobne súvisí s miestnou hrnčiarskou dielňou. Vyššie postavená sociálna vrstva v tunajšej rezidencii mala záujem o kvalitné hrnčiarske výrobky, a preto ich produkciu podporovala. Vzhľadom na vysokú technologickú úroveň nevládne v bádani jednotu pri určovaní proveniencie podobných nádob. Neraz sa pokladajú za produkty rímskych (panónskych) hrnčiarskych dielní, ktoré boli privezené na územie severne od Dunaja.⁸ Ukazuje sa ale, že v značnej miere mohlo ísť o keramiku domácej proveniencie. Za hlavné argumenty domáceho pôvodu pokladáme spoločné tvarové a ornamentálne znaky s hladkou germánskou keramikou a opakovaný výskyt v hrnčiarskych peciach (Cífer-Pác, Skalica, Nitra-Chrenová). Treba dodať, že Germáni si aj v starších obdobiach pri dovoze rímskych nádob vyberali skôr atraktívny stolový riad (Hrnčiarik 2013, 79–97; vrátane terry sigillaty – Kuzmová 1997) a pri kuchynských nádobách si vystačili s domácimi výrobkami. V staršej dobe rímskej až po 3. storočie ich formovali výlučne voľne v ruke, v závere doby rímskej pristúpili aj na kruhu točené nádoby so sivým a drsným povrchom. Táto tendencia sa prehlbuje na začiatku doby sťahovania národov, teda od prelomu 4. a 5. a v prvých desaťročiach 5. storočia.

LITERATÚRA

Beljak/Kolník 2008

J. Beljak/T. Kolník: Germanic settlement from the Late Roman and Early Migration Periods in Štúrovo. In: *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period*. Monumenta Studia Gothica V. Lublin 2008, 63–85.

Březinová 2006

G. Březinová: Keramika z hrnčiarskych pecí neskorej doby rímskej v Nitre-Chrenovej, poloha Shell. *Zborník SNM 100. Archeológia 16*, 2006, 371–378.

⁸ Pri fragmentovaných povrchových nálezoch z terénnej prospekcie môže dôjsť aj k zámene s vrcholnostredovekou a novovekou sivou keramikou.

- Elschek 2017 K. Elschek: *Bratislava-Dúbravka im 1. bis 4. Jahrhundert n. Chr. Germanischer Fürstentum mit römischen Bauten und die germanische Besiedlung*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia XXIX. Nitra 2017.
- Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019 M. Horňák/E. Hrnčiarik/T. Kolon: Keramický materiál z vybraných objektov hospodárskeho zázemia neskorantického dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach. *Zborník SNM* 113. *Archeológia* 29, 2019, 283–316.
- Horváth 2011 F. Horváth: Das spätantike Keramikspektrum in Keszthely-Fenekpuszta. In: O. Heinrich-Tamáska (Hrsg.): *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*. Castellum Pannonicum Pelsonense 2. Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden/Westf. 2011, 597–652.
- Hrnčiarik 2013 E. Hrnčiarik: *Römisches Kulturgut in der Slowakei. Herstellung, Funktion und Export römischer Manufakturzeugnisse aus den Provinzen in der Slowakei*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 222. Bonn 2013.
- Cheben/Ruttikay 1997 I. Cheben/M. Ruttikay: Objekt aus der Völkerwanderungszeit in Cífer-Pác. In: J. Tejral/H. Friesinger/M. Kazanski (Hrsg.): *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum*. Spisy AÚ AV ČR 8. Brno 1997, 89–98.
- Chropovský/Fusek 1988 B. Chropovský/G. Fusek: Výsledky výskumov na stavenisku športového areálu v Nitre. *Študijné zvesti AÚ SAV* 24, 1988, 143–171.
- Istvánovits/Kulcsár/Mérai 2011 E. Istvánovits/V. Kulcsár/D. Mérai: Roman Age barbarian pottery workshops in the Great Hungarian Plain. In: J. Bemann/M. Hegewisch/M. Meyer/M. Schmauder (Hrsg.): *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums*. Bonner Beiträge zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie 13. Bonn 2011, 355–369.
- Kolník 1956 T. Kolník: Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch. *Slovenská archeológia* 4, 1956, 233–306.
- Kolník 1975 T. Kolník: Žiarové pohrebisko z neskorej doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov v Čiernom Brode. *Slovenská archeológia* 23, 1975, 341–378.
- Kolník 1976 T. Kolník: Rímska stanica v Cíferi-Páci (výskum 1975). *AVANS* 1975, 1976, 134–140.
- Kuzmová 1997 K. Kuzmová: *Terra Sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes XIV. Nitra 1997.
- Lányi 1981 V. Lányi: Die graue spätrömische Keramik von Tokod. In: A. Mócsy (Hrsg.): *Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod*. Budapest 1981, 73–120.
- Novotný 1984 B. Novotný: Nové nálezy z doby sťahovania národov na Slovensku. *Musaica* 17, 1984, 111–125.
- Ottományi 1991 K. Ottományi: Késő római kerámia a Leányfalui őrtoronyból. Die Keramik von Burgus Leányfalu. *Studia Comitatus* 22, 1991, 5–144.
- Ottományi 2015 K. Ottományi: Veränderungen des Töpferhandwerks in der ersten Hälfte des 5. Jhs. anhand der Keramik der Befestigung Visegrád-Gizellamajor. In: T. Vida (ed.): *The Frontier World. Romans, Barbarians and Military Culture*. Romania Gothica II. Budapest 2015, 691–740.
- Peškař 1983 I. Peškař: Sídlištní keramika z doby stěhování národu ve Velkých Němčicích (okr. Břeclav). *Památky archeologické* 74, 1983, 175–223.
- Peškař 1988 I. Peškař: Hrnčířské pece z doby římské na Moravě. *Památky archeologické* 79, 1988, 106–168.
- Petznek 1998 B. Petznek: Römerzeitliche Gebrauchskeramik aus Carnuntum 1. *Carnuntum Jahrbuch* 1997, 1998, 167–323.
- Pieta/Ruttikay 1997 K. Pieta/M. Ruttikay: Germanische Siedlung aus dem 4. und 5. Jh. in Nitra-Párovské Háje und Probleme der Siedlungskontinuität. In: J. Tejral/H. Friesinger/M. Kazanski (Hrsg.): *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum*. Spisy AÚ AV ČR 8. Brno 1997, 145–163.
- Přichystal/Vachútová 2007 M. Přichystal/D. Vachútová: Eine Siedlung der frühen Völkerwanderungszeit in Rajhradice, Bez. Brno-Land. In: J. Tejral (Hrsg.): *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsbildung in der Völkerwanderungszeit*. Spisy AÚ AV ČR 26. Brno 2007, 307–320.
- Ruttikay/Ruttikayová 2013 M. Ruttikay/J. Ruttikayová: Záchranný výskum vo Vinodole. *Zborník SNM* 107. *Archeológia* 23, 2013, 253–263.
- Stuppner 2011 A. Stuppner: Der Oberleiserberg und die spätkaiserzeitliche Drehscheibenkeramik im nördlichen Niederösterreich. In: J. Bemann/M. Hegewisch/M. Meyer/M. Schmauder (Hrsg.): *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums*. Bonner Beiträge zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie 13. Bonn 2011, 315–332.
- Tejral 1985 J. Tejral: Spätrömische und völkerwanderungszeitliche Drehscheibenkeramik in Mähren. *Archaeologica Austriaca* 69, 1985, 105–145.

- Tejral 1990 J. Tejral: Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis der völkerwanderungszeitlichen Ethnostrukturen nördlich der mittleren Donau. In: H. Friesinger/F. Daim (Hrsg.): *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern 2*. Wien 1990, 9–87.
- Turčan 2006 V. Turčan: Hrnčiarska pec zo Skalice, poloha Trávniky. *Zborník SNM* 100. *Archeológia* 16, 2006, 433–436.
- Vachútová 2011 D. Vachútová: Drehscheibenkeramik aus Jířkovice und anderen Fundplätzen in Mähren. Forschungsstand. In: J. Bemmman/M. Hegewisch/M. Meyer/M. Schmauder (Hrsg.): *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums*. Bonner Beiträge zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie 13. Bonn 2011, 309–311.
- Varsik 2005 V. Varsik: Die kaiserzeitlichen Siedlungen im pannonischen Vorfeld (Slowakei) im Lichte des keramischen Importes. In: Zs. Visy (ed.): *Limes XIX. Proceedings of the 19th Int. Congress of Roman Frontier Studies in Pécs Hungary 2003*. Pécs 2005, 281–291.
- Varsik 2011 V. Varsik: *Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídlišká z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes XVIII. Nitra 2011.
- Varsik/Kolník, v príprave V. Varsik/T. Kolník: *Cífer-Pác, ein spätantiker quadischer Herrensitz in der Slowakei*. Trnava – Nitra, v príprave.

Germanic wheel-made pottery – coarse grey ware

A contribution to adoption of Roman technology

Vladimír Varsík

Summary

In the Late Roman period, the Suebi living north of the Danube adopted the wheel-making technology for pottery production under influence of the nearby Roman world. This Germanic wheel-made pottery consists of two groups – pottery with smooth surface (tableware) and pottery with coarse (grainy) surface. Archaeological research views the second group with serious contradictions, mainly reliable distinction of the local production from Roman pottery products. This problem can be hardly solved without cooperation with natural science analyses. The objective of the presented article is to introduce the collection of domestic wheel-made coarse pottery from Cífer-Pác and take a look at it from the aspect of archaeology. The uncovered pottery kilns justify a presumption that here – in the economic catchment area of the Quadi princely seat – local potters produced this pottery. All vessels in question come from sunken settlement features (pit houses, wells, pits, kilns) from the 4th century, i. e. the period when an important residence of Quadi social elite was standing here.

We can accept Roman origin of the vessels which follow the Roman tradition with the clay processing, their colour and mainly shapes. They include some bowls, pitchers/jugs, pots and storage vessels (Fig. 1).

The collection of reduction-fired grey vessels with grainy surface is much more numerous in Cífer-Pác. In total, 717 vessels were identified by means of their rim fragments in complexes of finds from the 4th century. The basic composition of this collection is presented in Diagram 1. The article deals with 114 vessels (16 % of the whole complex) from the category of domestic wheel-made pottery with coarse (grainy) surface with presumed domestic origin. Arguments for are mainly as follows: 1 – repeated occurrence of large fragments of a certain shape in local pottery kilns, or 2 – obvious similarity in shape and decoration with vessels from the category of Germanic smooth wheel-made pottery. The collection contains shallow bowls (Fig. 2: 1–8), some imitating ring-shaped bowls of Roman provinces (Fig. 2: 7, 8), deep bowls (Fig. 2: 9), vases (Fig. 2: 10–12), lids (Fig. 2: 13, 14), jugs/pitchers (Fig. 2: 15–19), pots (Fig. 3) and storage vessels (Fig. 4; 5).

The most numerous group contains pots (55 exemplars from the total number of 114 vessels, i. e. 48 % – Diagram 2). Wheel-shaped coarse pots with simple everted rims (Fig. 3: 1–7) or more complexly shaped angular rims (Fig. 3: 8–10, 14) occur at Suebi settlements, whose development extends the horizon of the Roman period and continues in the beginnings of the Great Migration period, i. e. first decades of the 5th century. In western Slovakia, settlements in Nitra-Párovské Háje (Pieta/Ruttkay 1997, 148, fig. 6: 16; 8: 11–14, 17) and Štúrovo (Beljak/Kolník 2008, fig. 5: 12, 13; 7: 4, 6; 8: 6–9) are good examples. Typically offset necks occur mainly on vessels from Štúrovo. In the local environment, they can meet pottery with burnished decoration. On the other hand, such wheel-made pots – with solitary exceptions – do not occur in Bratislava-Dúbravka and contemporary settlement (it is the so-called Zlechov horizon or the fifth horizon

according to Varsík 2011, 199–204), although they are considered contemporary with the residence in Cífer-Pác. Thus, it seems that in Cífer-Pác, occurrence of such pottery is ahead of its time, which could be explained by the presence of a pottery workshop in association with the specific local social environment.

It is noteworthy that while the typical domestic pottery with smooth surface slowly disappears in western Slovakia in the first decades of the 5th century, coarse grey ware – mainly pots and bowls – become frequent in the collections of finds from settlements, now without any associations with the older development. We can mention Lužianky (Novotný 1984, 114–116, tab. III; IV), Vinodol (Ruttikay/Ruttikayová 2013, 259, fig. 4–6) or finds from settlement pit 8 in Cífer-Pác, Za kostolom site (Cheben/Ruttikay 1997, 90, fig. 5) as examples. These assemblages are usually dated to the developed 5th century. There is a similar situation in the neighbouring Moravia. Coarse utility pottery (pots in particular) becomes more frequent in collections of finds classified by J. Tejral into the third horizon of the Early Great Migration period, i. e. the period around the mid 5th century, or the 2nd/3rd quarter of the 5th century (Tejral 1990, 35, 36, 39).

Storage vessels (31 exemplars = 27 %) are the second most numerous group of coarse grey ware in the collections from Cífer-Pác (Diagram 2). Large fragments of restorable storage vessels occurred mainly on floors of pottery kilns (Fig. 4: 1, 2; 5: 1, 2, 8), which supports the idea of their local production.

In comparison with other Quadi settlements from the 4th century, the occurrence of the late Antiquity coarse grey pottery in Cífer-Pác is very frequent. An important role must have been played by the local pottery manufacture. The higher social class in the local residence was interested in high quality pottery products and supported their production. With regard to the high technological quality, identification of the products' provenance is not clear; they are often considered products of Roman (Pannonian) pottery manufactures. It seems, however, that considerable part of the pottery could be of the domestic provenance.

Fig. 1. Cífer-Pác. Coarse grey pottery of Roman origin. Scale: a – 1–11, 13; b – 12.

Fig. 2. Cífer-Pác. Coarse grey wheel-made pottery of domestic origin. 1–8 – shallow bowls; 9 – a deep bowl; 10–12 – vases; 13, 14 – lids; 15–19 – jugs/pitchers.

Fig. 3. Cífer-Pác. Coarse grey wheel-made pottery of domestic origin, pots.

Fig. 4. Cífer-Pác. Coarse grey wheel-made pottery of domestic origin, storage vessels.

Fig. 5. Cífer-Pác. Coarse grey wheel-made pottery of domestic origin, storage vessels. Scale: a – 1–7; b – 8.

Diagram 1. Cífer-Pác. Composition of pottery in settlement features from the 4th century. Total 717 pcs. Legend: a – Roman pottery; b – Germanic hand-made pottery; c – Germanic wheel-made pottery, smooth; d – Germanic wheel-made pottery, coarse.

Diagram 2. Cífer-Pác. Composition of coarse wheel-made Germanic pottery in settlement features from the 4th century.

Translated by Mgr. Viera Tejbisová

doc. PhDr. Vladimír Varsík, CSc.
Katedra klasickej archeológie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
SK – 918 43 Trnava
vladimir.varsik@truni.sk